

Rokopisi dr. Alojzija Trstenjaka

Avtorica predstavlja v prispevku življenje in delo krajevnega zgodovinarja in publicista ter pravnika dr. Alojzija Trstenjaka, ki je napisal številne prispevke o zgodovini Ormoža in okolice. V svojih člankih je obravnaval ljudsko pravo ter opisoval običaje širšega ormoškega območja. V Pokrajinskem muzeju Ptuj – Ormož, Enoti Ormož, so ohranjeni rokopisi dr. Alojzija Trstenjaka iz let 1907–1920, kjer je v treh poglavjih obravnaval pravni položaj kmetijskega podložništva v ormoški okolici, narodne običaje v ormoški okolici, zbrane pa so tudi različne ljudske pesmi s tega območja.

Kdo je bil dr. Alojzij Trstenjak?

Dr. Alojzij Trstenjak² je bil krajevni zgodovinar in publicist. Rodil se je 14. junija 1887 v Pušencih pri Ormožu kmetu Filipu in Alojziji, rojeni Rizman; umrl je 25. januarja 1964 v Mariboru. Po končani osnovni šoli v Ormožu je med letoma 1889 in 1907 obiskoval gimnazijo v Mariboru in leta 1907 odšel na študij prava v Gradec. V Gradcu je leta 1914 končal pravo ter opravil doktorat. Že v času študija v Celju je delal kot pomožni uradnik: med letoma 1907 in 1909 pri Zadružni zvezi, ter od 1909. do 1910. leta pri odvetniku J. Kukovcu. Julija 1914 je bil vpoklican k vojakom, med letoma 1915 in 1918 bil v ruskem ujetništvu in od 1918. do 1919. leta v jugoslovanski legiji. Po vrnitvi iz Rusije 1920. leta je služboval v različnih krajih: v Mariboru, na Ptuj, v Slovenj Gradcu, Lendavi, Ljutomeru, Splitu. Med letoma 1935 in 1945 je služboval pri banovinski oziroma pokrajinski upravi v Ljubljani, med drugim kot načelnik oddelka za trgovino in

obrt. Po upokojitvi leta 1946 je do 1958. živel pri Miklavžu pri Ormožu, nato pa do smrti, leta 1964, pri sinu Zdravomilu v Mariboru.

Trstenjak je napisal številne prispevke in članke o zgodovini Ormoža in okolice, med drugim: Po stopinjah prvih sodelavcev LdP v Prekmurju (V Mariboru, 1954, št. 232; 1959, št. 138); Že v svobodo zlato so zrlí ... Ob 10-letnici streljanja talcev na Moti (Obmurski tednik, 1955, št. 19); Kje je bila Pribinova Businica (Svet ob Muri, 1956, 90–6); Kruci v Ormoško-Ljutomerskih gorica v l. 1704–1771 (Ptujski tednik, 1956, št. 31); Kulturni in gospodarski stiki med obrobno slovenskim in hrvaškim ozemljem pri Ormožu (TurV, 1959, 201 do 202); Ormoški grad in njegov park (ib. 99–101); Od kod ime Ormož (Ptujski tednik, 1959, št. 11); Iz zgodovine Temnarja (Ptujski tednik, 1960, št. 3–5).³

V prispevkih je obravnaval tudi ljudsko pravo: Klada – nekdanji sramotilni les v Prekmurju (Topoli, 1956, št. 1); O davkih, kakršni so bili nekdanj (Ptujski tednik, 1957, št. 36–7); Lendavske drobtine k zgodovini agrarnega prava (Svet ob Muri, 1957, 53–5); Kako so nekdanj odkrivali coprnice (Svet ob Muri, 1958, št. 6, 12).⁴

Običaje je opisoval v prispevkih: Ob trgatvi (7 dni, 1955, 633–4); Za pusta (Ptujski tednik, 1958, št. 4). V ČZN (1920/1, 118–21) je objavil članek Slovenska protestantska knjiga, oznanjevalka protestantizma v Rusiji.⁵

1 Nevenka Korpič, kustosinja etnologinja, Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, OE Ormož, Kolodvorska cesta 9, 2270 Ormož.

2 Slovenski Biografski Leksikon: Trstenjak, Alojzij - IJS-nl.ijs.si/fedora/get/sbl:3971/VIEW/1 oktober 2013.

3 S.n.

4 S.n.

5 S.n.

NARODNI OBIČAJI V ORMOŠKI OKOLICI

V Pokrajinskem muzeju Ptuj – Ormož, Enoti Ormož, imamo ohranjen rokopis dr. Alojzija Trstenjaka, kjer med drugim opisuje narodne običaje v ormoški okolici. Pravi, da so zanimive šege in običaji, ki »spremljajo naše ljudstvo v njegovem vsakdanjem življenju. Ni ga skoraj pomembnejšega dneva ali cerkvenega praznika, ki bi ga ljudstvo ne praznovalo še po svoje«. Omenja, da ti običaji »segajo daleč nazaj v minula stoletja, so žive priče njegove prve kulture, ki si jo je ob življenju z naravo ustvarilo z lastnim umom in srcem«. Opaža, da življenje zadnjega stoletja⁶ tem običajem več ne prizanaša, ker je »pač prehitro in ljudje v velikih skrbah za ostanek na rodni zemlji nimajo časa, da bi se vdajali starim šegam in navadam, ki jim v tej borbi nič ne koristijo«. Sicer pa jih po njegovem mnenju danes ni več in ljudje se jih komaj še spomnijo.

Trstenjak navaja, da je bilo v začetku tega stoletja⁷ še mnogo običajev, ki so se »nam ohranili v svojih najstarejših oblikah. V kolikor so tu opisani, so nabrani iz življenja naših ljudi v Pušencih pred 1. svetovno vojno in so znani tudi v drugih krajih niže (vzhodno) od Ormoža.«

Kresovanje na predvečer sv. Janeza Krstnika (24. junij)⁸

Trstenjak navaja, da so »vsi arijski narodi: Indi, Perzi, Egipčani, Rimljani, Slovani in Germani častili od pamtiveka luč in ogenj. Solnce, izvor vsega življenja so spoštovali in ga vsled te čudotvorne moči oboževali ter mu določili posebne praznike. Naši pradedi, poganski Slovenci so slavili dva taka praznika v slavo solnca in solnčnemu bogu (Svarog, Svarožič). Po zimi, o času solnčnega rojstva,

je bil zimski solnčni kres. Ta čas se krije z našim božičem. Letni solnčni kres, ko je sonce popolnoma premagalo zimo, se je obhajal ob času našega kresa. Na večer pred obema praznikoma so naši praočetje zažigali grmade po gričih in vrtih, krog ognja so plesali ter ga preskakovali. Vriskanje in vesele pesmi so se razlegale od ognja do ognja ter oznanjevale solnčnemu bogu vdanost in hvaležnost zemljanov. Božična in kresna noč sta postali bajni noči, v katerih se gode čudeži, govore živali, kresne rastline pa pridobe posebno čudotvorno moč.«

Nato nadaljuje: »Ko pa je zasijala Slovencem luč prave vere rimske cerkve, so se pustili narodom razni običaji in tisočletne navada, a jih je cerkev prikrojila po svoje in v svoje namene. Papež Gregor Veliki je sam ukazal, da se poganski prazniki sčasoma prevračajo v krščanske svetke, da pa jih je treba kolikor toliko posnemati, da bi se preobrnjenci lažje privadili nove vere. Tako sta bila stara poganska praznika prekrščena v Božič in praznik sv. Ivana. Poganski običaji, ki so se ohranili, so:

- zažiganje grmad, kar je dobilo sčasoma ime kresovanje (kuriti kres),
- plesanje krog zadnjega ognja ter preskakanje istega,
- bajke o kresni noči. Kdor hoče slišati in vedeti, kaj govori živina to noč, mora imeti s seboj praprotno seme, ki cvete in gori na Ivanovo noč, ter iti poslušati v hlev. «

Vsi ti običaji so se ohranili iz predkrščanske dobe. Za ormoški okraj Trstenjak navaja, da so tukaj »goreli posebno imenitni kresovi v čast sv. Ciri-lu in Metodu: v Središču, na Humu, na treh krajih na Hardeku, pri Sv. Tomažu in v Ivanjkevcih. Na Plešivici pri Jeruzalemu so vžigali umetni ogenj in spuščali v zrak rakete. Streljalo se je pri več kresih,

6 V 20. stoletju. Op. avtorice.

7 V začetku 20. stoletja. Op. avtorice.

8 Rokopis dr. A. Trstenjaka, str. 1. Hrani PMPO.

prav krepko. V Pušencih so priredili narodni fantje in narodna dekleta poseben kres s petjem in godbo na čast sv. Ivanu.«⁹

Ljudski običaji ob cerkvenih praznikih in godovih¹⁰

Alojzij Trstenjak jih opisuje le nekaj:

»K novemu letu (1. januarja) hodijo vaški muzikantje (*kjer so in tudi izven svojega domačega kraja*) igrat novo leto. Gredo od hiše do hiše, navadno samo h kmetom, kjer vedo, da kaj dobijo.«

»Na predvečer sv. Treh kraljev (6. januarja) napiše gospodar na hišna vrata začetke črk sv. treh kraljev z letnico in s tremi križi. Na vsa druga vrata naredi samo po tri križe, navadno z voglenom¹¹. Na dan sv. treh kraljev se v cerkvi blagoslovi voda in sol. Ko ju prinesejo iz cerkve, poškropi gospodinja z blagoslovljeno vodo vso hišo, hleve in živino, a gospodar (navadno popoldne po obedu) njive in polja, ki so zasejana z ozimščino (rž in pšenica), da bi bolj obrodila. Blagoslovljeno vodo shranijo za slučaj bolezni in za blagoslavljanje proti vsem slabostim, sol pa za živino, če je bolna, devajo jo tudi v skledo, v katero vlijejo kri od svinj, ko jih zakoljejo.

Pred sv. Pavla spreobrnjenjem (25. januarja) na večer pokadi hišna gospodinja vse hišne prostore, hleve, in živino. Na žareče oglje natrosi suhega borovničnega zrnja in s tem kadi.«

Vremenska prerokovanja¹²

V zvezi z vremenskimi prerokovanji A. Trstenjak našteje tri pregovore:

»Če gre na Lovrenčevo (10. avgusta) dež, potem je grda jesen. Kakšno je vreme na dan sv. Barbare (4. decembra), takšno je na Božič. Kdor po mali maši (8. septembra) kosi, na peči suši.«

Šege in navade¹³

»Na novega leta dan se morajo umivati z denarjem (kovancem največje vrednosti), da ne poide in da ga je med letom čim več v žepu. Dekleta se morajo umivati z rdečo jabolko, da so bolj rdečih in svežih lic. Za novo leto se mora nastaviti na studenec rdeče jabolko.«

Zanimiva je tudi naslednja šega: »Ko požanjejo pšenico, pletejo žanjice venec iz pšeničnega klasja ter ga, ko pridejo zvečer s polja k večerji, položijo za likof¹⁴ gospodinji na glavo, nakar tudi ona te-žakom za likof primerno postreže.«

Pustni dan (fašenk)¹⁵

Obsežen je Trstenjakov opis šeg in običajev na pustni dan (fašenk):

»Na pustni dan ljudje vstajajo navadno že ob 4. uri zjutraj in si prižgejo luč. V hišo znosijo semensko koruzo, ki se je do sedaj še sušila, in priprave (hrstače) za robkanje (luščenje). Nato ugasnejo luč in jo robkajo v temi. Pogovarjati se med seboj ne smejo. Z robkanjem morajo biti gotovi še v temi pred jutranjo zarjo. Zato hitijo, da delo čim prej opravijo, to zaradi tega, da bi vrane koruze na njivi ne videle. V nasprotnem slučaju jo namreč na njivi vidijo, četudi je posejana v zemljo, jo ruvajo, čim je vsklila, ko gre v klasje in zori.

9 Domovina. Celje, šte. 28, 14. julij 1899, IX. letnik.

10 Rokopis dr. A. Trstenjaka, str. 2. Hrani PMPO.

11 Z ogljem. Op. avtorice.

12 Rokopis dr. A. Trstenjaka, str. 3. Hrani PMPO.

13 Rokopis dr. A. Trstenjaka, str. 4. Hrani PMPO.

14 Likof: nekoč na podeželju pojedina, pitje po končanem večjem delu ali po sklenjeni kupčiji. Op. avtorice.

15 Rokopis dr. A. Trstenjaka, str. 5. Hrani PMPO.

Ko sonce vzhaja, mora gospodinja hišo devetkrat pomesti in smeti odnesti v vrt na gredo, kjer namerava posaditi zelje. Da zraste debelejšje, morajo še pred soncem zapeljati na gredo tolige¹⁶ gnoja. Kokošim se mora ta dan nasipati zrnja na dvorišču v obroče, da bolj skupaj nesejo, t.j. da ležejo jajca v skupnih gnezdih.

Ko se zdani, mečejo storže (rucke) od zdrobkane koruze na sadno drevje, da je v jeseni več sadja. Ta dan tudi najrajši čistijo sadno drevje. Ponekod posadijo v tri lonce tudi nekaj zrnja koruze: v enega zjutraj, v drugega opoldne, a v tretjega zvečer. V katerem loncu boljše in lepše vsklije, tako jo v pomladi sejejo, npr. najbolj uspevajo ona zrna, ki so bila dana v lonec zjutraj, potem jo sejejo, kolikor mogoče rano, še preden sonce vzhaja, drugače pa ob času, v katerem je dana v loncu najboljše uspevala.

Gospodinja pripravlja v kuhinji ves dan razne jedi: kuha in peče meso, pogače ter praži krape (kroflje). Obvezna hrana ta dan je kislo zelje in svinjsko meso. Od tod šaljiva in nagajiva zbadljivka: ali si si danes pri fašenku zelja zagrabil?

Zvečer, ko so vsi povečerjali, začnejo zbijati razne burke in šale: eni doma rihtarja stavijo, brusijo škarjice, igrajo slepe miši, podirajo peč ali kvartajo, drugi se preoblečejo v pustne šeme (maškorje) in hodijo po vasi. Ako se jih zbere več skupaj in imajo s seboj godca (muzikaša) gredo tudi po hišah in plešejo. Tako jim hitro mine in o polnoči se razidejo po svojih domovih.

V četrtek po pustu je »mali« fašenk. Ponekod še pokopajo na ta dan fašenka z raznimi burkami. To navado pa so v zadnjih letih že precej opustili, ker jo je okrajno glavarstvo leta 1909 prepovedalo, češ da se z njo daje lahko povod k napačnemu razlaganju in pohujšanju.«

Cvetna nedelja: presmec¹⁷

O presmecih je Trstenjak podal naslednji opis:

»Kmalu po fašenku si fantje narežejo šibe od crense (čremsa/prunus padus) in meprike (viburnum lantana) ter jih denejo doma v vodo, katero večkrat menjajo, da jim do cvetne nedelje ozelenijo in poženejo cvetje. Iba (iva/salix caprea) in dren (cornus mascula) se razcveteta do takrat že v naravi.

Na cvetno nedeljo zvežejo crenso in mepriko, katerima še dodajo šibe od ive in drene, v daljše ali krajše butare, ki jih vežejo s škrobotijem (srobot/clematis vitalba). V vrh vtaknejo še vejico borovice (brin/juniperus communis). To je presmec. Presmec nesejo k pozni maši otroci, ki gredo na cvetno nedeljo, ko že navadno zima mine, prvič tega leta v cerkev, ali pa pastirji oz. hlapci. Imeti morajo obvezno ta dan novo obleko, ki jo imajo prvič na sebi.

Ko prinesejo presmec iz cerkve, strgajo najprej z njega vse zelenje, ki ga dajo goveji živini, da ga poje, potem pa ga vtakne gospodinja na nahižju (podstrešje) za špero ali lato, da zavaruje s tem hišo pred strelo in ognjem.¹⁸

Ko se poleti bliža huda ura, ko bliska in grmi in se pripravlja k toči, vzame gospodinja nekaj vejic od presmeca in z njimi v peči zakuri. Ako to stori o pravem času, toča kraju prizanese. Ako začne padati toča, vrže gospodinja iz kuhinje na dvorišče pred hišna vrata navskriž dve burklji, da prej preneha.

Ako imajo pri hiši roje (čebelnjak), nesejo v cerkev več presmecev. Enega dajo potem, ko se vrnejo pod čebelji panj. Tisti pa, ki ga prinese iz cerkve, ne sme pod domačo streho, dokler ni položil presmeca

17 Rokopis dr. A. Trstenjaka, str. 6. Hrani PMPO.

18 Običaj se je ohranil iz poganske dobe. Takrat so govorili, da Perun orje z ognjem in mečem«. Perunu, povzročitelju bliska in groma, je bil posvečen praprot. Zato so ga poleti zatikali za podboje vrat, da bi Perun ne poslal nad hišo pogubonosne strele. V: Rokopis dr. A. Trstenjaka. PMPO, Enota Ormož, str. 4. Op. Trstenjak.

pod roje. Zaradi tega stori to, ko gre od maše, šele nato gre v hišo. Govorijo, da potem čebele naberejo med letom več meda.«

Bakle na velikonočno soboto zvečer in vuzmenice na velikonočno nedeljo zjutraj¹⁹

»Dva ali tri tedne pred veliko nočjo ali vuzmom se v nedeljo popoldne zberejo vaški fantje in gredo v gozd sekat (kopat) smolenjakov (suho borovo štorovje). Če so jih prvič premalo nakopali, še gredo prihodnjo nedeljo enkrat po nje. Štore razsekaajo na drobne kose in jih posušijo na peči.

Na veliko soboto popoldne zložijo na bregu, kjer mislijo kuriti bakle, navadno na Vogrinovem, od koder je najlepši pogled proti Ormožu in onstran Drave na Hrvaško. S seboj prinesejo črepinje (črepje) potrtih loncev ter jih zložijo na zemlji v podobi križa, v obliki polkroga ali pa tudi v popolnoma ravni črti. Zvečer jih napolnijo s smolenjaki in ko začnejo ljudje prihajati od vstajenja (okoli sedme ure zvečer), jih zažgejo. Ogenj v črepinjah skrbno vzdržujejo, zraven pa streljajo iz možnarjev, pojejo in se zabavajo, dokler ne pokurijo vseh smolenjakov. Nato se razidejo po svojih domovih.

V nedeljo zjutraj, ko je še tema, zažgejo vuzmenice (vüzmenice), večje kupe šibja in nestrohnelega dračja, ki ga nagrabljajo pri pomladanskem čiščenju travnikov in sadovnjakov ter znosijo na njive ali travnike. Ko se ljudje vračajo od jutranje maše, zabobnijo zopet možnarji in se streljanje ves dan nadaljuje. Streljajo še v ponedeljek, ako fantom in možem ne zmanjka prej smodnika. Velikonočni prazniki brez streljanja niso pravi prazniki. Na vuzem se mora streljati, pravi ljudstvo. Če je katero leto okrajno glavarstvo velikonočno streljanje prepovedalo, kakor npr. leta 1908, so zato prihodnje leto bolj streljali.«

V nadaljevanju Trstenjak pravi, da sta »dve stvari za moj domači kraj značilni za velikonočni čas. Po vrtih, pred hišami in vobče na osojnih krajih, bujno cvetejo rumene vuzmenke. Včasih, kadar je velika noč zgodaj, ko še komaj čutimo prve dihljaje pomladi, cvetejo te cvetke takorekoč proti volji narave. In drugo znamenje so velikonočne bakle in kresovi, imenovani vuzmenice. Misli si, da greš z menoj na veliko soboto zvečer na bližnji hrib, tako le o prvem mraku. Vidiš čudovit prizor: na nebu se vžigajo milijoni svetlih zvezd, po zemlji pa velikonočne bakle. Tu tri, tam šest, drugod dvanajst in še več: te v ravnih vrstah, druge v polkrogu, tretje v križu.

Na veliko soboto zvečer so razsvetljeni naši bregi, kamor ti sega oko. Praznično razsvetljeni, ne le v spomin vstajenja Kristusovega, temveč tudi v proslavo vstajenja narave, v proslavo njene zmage nad zimo, ki se bo kmalu s svojim dihom dotaknila naših bregov in grab, da bodo zazeleneli in se razcveteli.«²⁰

Jurjevo²¹

Zanimivo je A. Trstenjak podal opis jurjevanja na ormoškem.

»Meseca aprila so slavili naši predniki, ko so še bili pogani, zmago svetlobe nad zimsko temo in mrazom. Bil je to prvi pomladanski praznik, katerega so proslavljali z raznimi daritvami, petjem in igranjem. Nanj nas spominja današnje Jurjevo 24. aprila, ki se nam je ohranilo kot dan pastirskega veselja. Na Jurjevo so nekdanje gnali v letu prvič živino na gmajno na pašo, sedaj pa jo ženejo že prej, ker navadno nimajo ob tem času doma za njo več krme.

19 Rokopis dr. A. Trstenjaka, str. 7.

20 Na velikonočno nedeljo rano zjutraj, ko zazvonijo zvonovi, zagorijo na poljih kresovi – vuzmenice. V: »Domovina«. Celje, šte. 44, 17. april 1908, XVIII. letnik.

21 Rokopis dr. A. Trstenjaka, str. 8. Hrani PMPO.

Dan pred samim Jurijem imajo pastirji mnogo posla. Iz vrbja, ki je še v mezgi, si stružijo ličje ter režejo crensove in brezove vejice, ki so navadno že v bohotnem cvetju in zelenju, ter pletejo iz njih vence ter jih povezujejo z ličjem. Napravljene vence shranijo skoz noč v grmovju.

Na dan svetega Jurija jim mora gospodinja naložiti masti in jajc, da si na paši pražijo cvrtje. Včasih jim ga speče gospodinja že doma, da si ga nesejo na pašo že narejenega. Vsak pastir gleda, da pride na pašo prvi, ali čim prej mu je le mogoče, samo da ni zadnji. Kdor pride namreč zadnji, mora vleči iz zemlje klin, katerega oni, ki so prej prišli, namažejo s kravjim blatom. To se vrši med veselim krikom in smehom, ako ni ta, ki ga mora vleči tako močan, da se drugih, ki ga k temu silijo in priganjajo, z ruvanjem in metanjem otrese.

Potem si napravijo velik ogenj in pražijo cvrtje, če si ga niso prinesli že od doma. Ko so ga pojedli, začnejo opletati svojo živino. Vence, ki so si jih napravili že prejšnjega dne, vežejo kravam na rogove in pri tem tekmujejo, kateri bode svojo živino lepše opletel.

Opoldne, ko priženejo živino domov, jo morata gospodinja in gospodar pogledati in izraziti nad lepim opletanjem živine svoje zadovoljstvo in pohvalo.

Ko sname pastir živini vence z rogovja, obere iz njih listje in cvetje ter da živini v jasli, vence pa zmeče na streho nad kravjim hlevom. Pri tem skrbno pazi, da mu kateri ne pade na tla. Kakor ga vrže, tako mora na strehi ostati. Ako mu pade na tla, bo to leto živino zapasel, t.j. na paši jo bo izgubil²², in sicer tolikokrat, kolikokrat mu venci padejo na tla.

Po Jurjevem prvo nedeljo popoldne imajo pastirji na gmajni svoje goščenje. Ker so na Jurjevo prignali domov krave, opletene s prvim pomladanskim cvetjem in zelenjem, jih gospodinja v znak priznan-

ja, ko gredo na pašo, založijo s kruhom in mesom, krap, pogačami ipd., gospodar pa s kakšno merico vina ali jabolčnika. Čim več imajo pastirji teh dobrot, tem večje je njihovo petje in vriskanje na gmajni.«

Svinjkanje²³

Opis tega zanimivega običaja, ki se je odvijal med otroki, se je ohranil le v Trstenjakovem rokopisu:

»Pastirji imajo na trati izkopano veliko jamo, ki ji pravijo grad. Okoli te jame so v 2- metrski razdalji majhne jamice (jajčke). To je gradbišče.

Ko se hočejo pastirji zabavati s svinjkanjem²⁴, vzamejo svinjkerače (na spodnjem delu zakrivljene palice), kij ih imajo shranjene v grmovju. Potem se postavijo ob eni jamici v ravno črto in vsak drži svojo palico z obema rokama na rami tako, da visi z daljšim in zakrivljenim delom nazaj, nakar jih začnejo s te lege z obema rokama metati v eni smeri v daljavo. Ko so jih vsi odvrgli, gredo gledat, katera palica je od grada najmanj oddaljena. Ta je potem gonjač ali priganjač, drugi pa se postavijo k jamicam, ki so okoli gradu in držijo v njih svoje palice. Vsak igralec mora imeti svojo jamico in je med igro ne sme zapustiti. Priganjač vzame svinjo (okrogel kamen srednje velikosti, ki pri odbijanju ne odleti predaleč, jo vrže od grada tako daleč, da je ostali s palicami od svojih jamic ne morejo doseči. Nato jo začne gnati proti gradu in čim se svinja (kamen) približa igralcem, da jo lahko dosežejo, jo začnejo odbijati s palicami od grada stran. Vsak, kdor jo odbije, mora zopet takoj podpržati svojo svinjkeračo nazaj v jamico, ki si jo je izbral. Če ga priganjač pri tem prehití in doseže s svojo palico prej njegovo jamico kakor sam odbijalec, potem ostane ta brez jamice in mora nato svinjo pomikati v grad odbijalec, prejšnji priganjač pa je

22 Kar je bilo zaradi gostega grmovja in slabo ograjenega travnika prav mogoče. Op. Trstenjak, v: Rokopis dr. A. Trstenjaka, str. 8.

23 Rokopis dr. A. Trstenjaka, str. 9–10.

24 Svinjkanje: pastirska igra. Op. avtorice.

sedaj lastnik njegove jamice. Če se priganjaču ne posreči prehiteti odbijalca, potem jo pač mora tako dolgo goniti, dokler je ne spravi v grad.

Ko je priganjač spravil svinjo srečno v grad, s čemer se igra konča, se polasti najbližje jamice, če je dovolj uren, in tudi drugi igralci jih morajo takoj zamenjati in vtakniti v nje svoje palice. Kdor je ostal brez jamice, je prvi priganjač v novi igri: iz grada vzame kamen, ga vrže na igrišče ter ga začne zbijati proti gradu in igra se nadaljuje kakor prej.

Med igro nastanejo tudi večkrat prepiri. Že v samem začetku se lahko pripeti, da si pastirji niso enotni, katera palica je od grada bolj oddaljena, posebno če ležijo tako ena poleg druge, pa se to ne more z očmi presoditi. Med igro pa včasih tudi nastane prepir med odbijačem in priganjačem, če se ne ve, kateri od njiju je prej podržal svojo svinjkeračo v odbijalčevo jamico.

Da se doseže, na čigavi strani je v teh slučajih pravica, naredi eden od igralcev s palico po steni grada ravno črto in ona dva, ki se prepirata, morata po tej črti udariti. Kdor udari po črti ali najbližje nje, se v prvem slučaju smatra, da je njegova palica od grada bolj oddaljena, v drugem pa sme zasedi jamico kot odbijač. Drugi igralec se mora tej razsodbi brez ugovora ukloniti. Če pa se ne ukloni in noče naprej igrati, ga soigralci kaznujejo. Dva ga primeta, da ne more odbežati, ostali pa hitro položijo navskriž čez grad svoje svinjkerače, prinesejo brinja in ga namečejo na police. Nato posadijo neposlušneža na bodeče brinje (borovica). Seveda se on temu z vsemi močmi upira in, če je dovolj močan, odbije druge od sebe in zbeži. Če pa je slab, pa mora med splošnim smehom in krikom na bodečem brinju nekaj časa sedeti.

Igra je jako zabavna, polna bučnega krika in smeha, ker igralci ne smejo biti počasni, pa tudi malo nevarna, ker svinja lahko tudi koga »ugrizne«, t.j.,

če komu prileti kamen v nogo, če je nepazljiv. Svinjkajo se lahko najmanj trije.«

Praznoverje²⁵

Trstenjak je govoril tudi o praznoverju:

»V neki hiši v grabi (kmdv.h.št.24) so imeli nekoč »včinjeno«²⁶ dete. Domači so bili prepričani, da je kriv otrokove bolezni tisti, ki bo prvi prišel k hiši, odkar je otrok zbolel. Ko si je sosed prišel k tej hiši sposodit sveder, je našel hišna vrata zaklenjena in nikdo mu jih ni hotel odpreti. Moral je oditi. Šele pozneje je izvedel, zakaj ga niso pustili v hišo.

Pozimi je čas kolin. Nekoč so bližnjim sorodnikom in sosedom pošiljali na krožniku koline in poleg še kos kruha, češ da se potem svinje bolje redijo.

Lupine od blagoslovljenih jajc, ki se na vuzem jedo pri žegnu, se morajo raztresti po trati okoli hiše, da kače zgubijo moč, da bi prišle k hiši.

Če kdo pade ko gre na sveti večer k polnočnici, o tem govorijo, da bo prihodnje leto umrl.

Če se dene volčje meso pri vozu na rud ali kam drugam na vozu, se živina na noben način ne da vpreči.

Če se potresi po sejmišču volčja dlaka, postana živina divja in pokolje vse ljudi.

V gozdu se ne sme spati, ker je nevarno.«

25 Rokopis dr. A. Trstenjaka, str. 11.

26 Včinjen: bolan. Op. avtorice.

V nadaljevanju poglavja o praznoverju pa govori o starih, grdih ženskah in pravi:²⁷

»O starih grdih ženskah v vasi so mislili še do konca minulega stoletja²⁸, da znajo coprati (čarati). Govorili so o njih, da so v zvezi s samim vragom, da napravijo drugim, ki jih zasovražijo, zlo. Njihova dejanja, ki si jih niso mogli razlagati, so spravljali s tem v zvezo.

Ko so v grabi nekoč videli staro žensko (km-dv.h.št.21), da si je na binkoštno nedeljo pred sončnim vzhodom z ruto zajemala s trave jutranjo roso, so takoj o njej raznesli, da zna coprati. Dolžili so jo, da je ona kriva, če je pri kakšnem sosedu krava naenkrat zgubila mleko, če svinje niso hotele več jesti itd. Sploh je bila kriva vsega, česar si ljudje niso mogli razlagati.

Neka druga ženska na bregu (želdv.h.št.30) se je nekoč s svojim sosedom prepirala, pri čemer ji je ta zabrusil v obraz, da je coprnica. Ona mu je odvrnila, »kaj je tebe briga, če jaz kaj znam.« Ta ženska si je torej sama domišljala, da res zna coprati.«

V rokopisu dr. A. Trstenjaka je ohranjen tudi narodna pripovedka iz kraja Pušenci z naslovom **Sedem laži**²⁹:

»Bila je enkrat ena baba, kera je mela tak grubo³⁰ hčer, da ji neje v celem kraju para bilo, pa so joj čüda v ogledi hodili. Baba pa je rekla: ker če mojo hčer dobiti, more se tak dugo z menoj spominjati, kaj bom jaz rekla, da je laž. Eden gospod mejo je tri hlapce, med temi tremi sta mlajšega ova dva za norca mela. En den so pelali na živo tri voze gnoja mimo tiste babe. Vütro je reko ta starši hlapec:

gnes mi pelamo gnoj mimo tiste babe, gnes bomo gučali s tistoj baboj, da babo na laž postavimo, da bo rekla: to je laž. Naj ti mlajši reče: jaz bom tüdi gučo z joj. Zaj reče ti starši hlapec: Dobro jutro bog daj, mati, kaj delate mati? Baba reče: glavatice³¹ plejem. Zaj dale neje zno kaj ž joj gučati, da bi baba rekla, kaj je laž. Za ovin prfora ti srednji hlapec, tüdi on reče: Dobro jutro bog daj, mati, kaj delate mati? Bab mu reče: glavatice plejem. Zaj on ne ve dale ž joj gučati, da bi baba rekla, da je laž. Zaj se dopela najmlajši hlapec, on reče: Dobro jutro bog daj, mati, kaj delate mati? Baba mu reče: glavatice plejem. On pa joj reče: mi že smo ga dugo devet kadi naribali. Baba mu reče: to je dobro. A hlapec reče: neje dobro, da nam je vso splesnelo. Baba reče: to je žleht. A hlapec reče: neje žleht, pa smo ga na živo zvozili, pa je debelo hrastje zraslo. Baba reče: to je dobro. A hlapec reče: neje dobro, hrastje je vso votlo bilo. Bab reče: to je žleht. A hlapec reče: neje dobro, da je puno meda bilo. Baba reče: to je dobro. A hlapec reče: neje dobro, je medved prišo, pa je vsega pojo. Baba reče: to je žleht. A hlapec reče: neje žleht, smo medveda dobili, pa smo devet kadi meda ž njega naprešali. A baba reče: to pa je sakramenska laž.

Te je ti najmlajši dobjo hčer, če sta ga glih ta starša dva hlapca za norca držala«.

27 Rokopis dr. A. Trstenjaka, str. 12.

28 Do konca 19. stol. Op. avtorice.

29 Narodna pripovedka Sedem laži je bila objavljena v Kresu, št. IV., 1884, str. 246, od koder jo je A. Trstenjak tudi prepisal.

30 Gruba deklina: lepa, simpatična. V: Slovar severovzhodnega ormoškega govora s kratkim opisom, str. 55.

31 Glavatica: sadika zelja. V: Slovar severovzhodnega ormoškega govora s kratkim opisom, str. 52.

Ključne besede

Pravnik, publicist, rokopis, običaji, pripovedka.

Viri, literatura

- Časopis za zgodovino in narodopisje. Ivanjski kres v ormoški okolici. Letnik VI, 1909, str. 157–163.
- Domovina. Letnik IX, šte. 28, 14. julij 1899.
- Ciril Vnuk: Slovar severovzhodnega ormoškega govora s kratkim opisom. 2012.
- Rokopis dr. A. Trstenjaka. Hrani PMPO, Enota Ormož.

Spletni vir

- Slovenski biografski leksikon. Trstenjak, Alojzij - IJS-nl.ijs.si/fedora/get/sbl:3971/VIEW/ oktobar 2013.

Povzetek

Šege so tesno povezane z ljudmi in naravo. So del in odraz kulturne dediščine, tradicije nekega kraja in ljudi na določenem območju. Imajo simbolni pomen.

Na širšem ormoškem območju imamo zelo bogato dediščino šeg in navad, za katere so značilne krajevne posebnosti. Šege še danes zavzemajo pomembno mesto v življenju tukajšnjih ljudi, ki je tesno povezano z njihovim odnosom do sveta, z različnimi oblikami verovanja, čustvovanja in pripadnosti okolju ali pokrajini.

V Pokrajinskem muzej Ptuj – Ormož, Enoti Ormož, imamo ohranjene rokopise Alojzija Trstenjaka, v katerih med drugim opisuje narodne običaje v ormoški okolici. V njih nam živo in nazorno prikaže, kako so tukajšnji ljudje nekoč živeli, delali, praznovali ... Pričajo nam o bogati dediščini. Številne šege in običaji se žal niso več ohranili ali pa se jih spominjajo samo še redki posamezniki. Marsikaj o načinu življenja nekoč, šegah in navadah, vsakdanjiku in prazniku so otrokom in vnukom pripovedovale babice in dedki, stare tete in strici. Prav zato so pomembni ohranjeni rokopisi Alojzija Trstenjaka, ki so vir za spoznavanje vsakdanjega in prazničnega življenja na ormoškem območju v preteklosti.